

Ю. В. Білоусов,* М. Б. Рибчак**

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ СУДУ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

На сучасному етапі розвитку України як демократичної і правової держави інститут дискреційних повноважень суду вимагає перегляду і критичного аналізу, як і повинно бути в умовах підвищення авторитету незалежної і самостійної судової влади в державі і суспільстві, зміцнення правового статусу суддів, подальшого розвитку демократичних засад судочинства.

Наділення суду дискреційними повноваженнями сприяє забезпеченню здійснення правосуддя. Вони є важливим і необхідним елементом судової діяльності. При цьому варто відзначити, що здійснення дискреційних повноважень не суперечить жодному з принципів цивільного процесуального права і, перш за все, принципу законності.

Суд не завжди має можливість застосовувати імперативні (абсолютно-визначені) правові норми. Коли в законі не можна детально описати ситуацію, в якій суд діятиме і ухвалюватиме рішення, йому надається можливість здійснення дискреції при розгляді деяких питань. Законодавець тому і передає на розсуд суду вирішення ряду правових питань, що сам їх повністю врегулювати не може, оскільки для цього потрібен спеціальний підхід у кожному конкретному випадку.

На наш погляд, сама по собі проблема дискреційних повноважень суду відноситься до тих правових проблем, які неминуче виникають у будь-якій правовій системі. Цей інститут є чимось об'єктивним, вже тому юридичній науці належить його вивчити. Сучасне ж законодавство дає до цього ще більше мотивів. Зокрема, ЦПК України¹ передбачає вчинення за розсудом суду таких процесуальних дій: залучення третіх осіб, що не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, відстрочення та розстрочення судових витрат, зменшення їх розміру або звільнення від їх оплати, об'єднання та роз'єднання позовів, забезпечення доказів, забезпечення позову, подовження строків розгляду справи, оголошення перерви, зупинення провадження у справі (ст. 202 ЦПК України), оцінка доказів, винесення рішення, окремої ухвали, додаткового рішення, визначення порядку і строку виконання рішення, виправлення опісок та арифметичних помилок у судовому рішенні та ін.

Проблеми дискреційних повноважень тією чи іншою мірою досліджувалися багатьма вченими, зокрема такими як: Д. Абушенко, В. Г. Антропов, О. Т. Боннер, Г. Бребан, Е. В. Васьковський, Ю. В. Грачова, Р. Дворкін, Н. Б. Зейдер, В. Канцір, К. І. Комісаров, О. А. Папкова, І. А. Покровський, В. І. Ремньов, І. В. Решетнікова, М. К. Треушніков, Н. О. Чечіна, Д. М. Чечот, В. В. Ярков.

Проте аналіз наукової літератури свідчить, що багато аспектів дискреційних повноважень суду не отримали єдиного підходу в науці. Залишаються дискусійними питання, які стосуються визначення поняття "дискреційні

© Білоусов Ю. В., Рибчак М. Б., 2007

* завідувач кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права, завідувач Подільської лабораторії Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Академії правових наук України, кандидат юридичних наук, доцент

** юрист (м. Хмельницький)

¹ Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. // ВВР. — 2004. — № 40-41, 42. — Ст. 492.

повноваження суду”, ознак таких повноважень, а також здійснення окремих процесуальних дій за розсудом суду.

Ці обставини зумовили необхідність проведення комплексного наукового дослідження дискреційних повноважень суду та визначили актуальність теми дослідження.

Перш за все потрібно визначитись із поняттями “повноваження”, “дискреційні повноваження”, “права суду”, “розсуд суду”, “суддівський розсуд”.

Відповідно до ст. 2 Закону України “Про статус суддів”² судді мають необхідні для здійснення правосуддя повноваження.

Повноваження — певні права та обов’язки діяти, вирішуючи коло справ, визначених компетенцією³. В одних випадках це коло справ, а відповідно, і зміст прав та обов’язків чітко визначені правовою нормою. В інших випадках суду надається свобода діяти на свій розсуд, тобто, оцінюючи ситуацію, вибирати один із кількох варіантів дій (або утримуватись від дій) чи один з варіантів можливих рішень. Надане суду право діяти саме таким чином у теорії права прийнято називати дискреційними повноваженнями.

Суд, використовуючи такі повноваження, зобов’язаний передусім правильно оцінювати ситуацію, наявні у справі факти і застосовувати до встановлених фактів чинні правові норми, не допускаючи при цьому зловживання владою. Загальні інтереси, спільне благо, а не особисті корисливі інтереси мають лежати в основі мотивації вибору.

Так, французький учений Г. Бребан вважає, що дискреційні повноваження, які означають свободу адміністрації оцінювати ситуації й приймати по них рішення, надають адміністрації простір у здійсненні вибору між вільними рішеннями. Вона має право діяти або не діяти, а коли вона діє, то може вибирати один або кілька з можливих варіантів поведінки⁴.

Дослідженню питання дискреційних повноважень в державному управлінні певна увага приділялась також у працях радянських учених-юристів.

Так, В. І. Ремньов розглядав дискреційні повноваження як право органу державного управління приймати владні рішення на власний розсуд. Самі ж дискреційні повноваження є елементом компетенції, і їх використання в рамках закону лише зміцнює законність⁵.

Е. В. Васьковський вказував наступне: “Процесуальні права суду є разом з тим і його обов’язками. Суд не тільки вправі робити відомі дії при наявності зазначених у законі умов, але і зобов’язаний до цього”. Але справа в тому, що весь зміст правового обов’язку саме і складається в її протиставленні суб’єктивному праву. Суб’єктивне право, що ототожнюється з обов’язком, власне, перестає бути суб’єктивним правом, оскільки сутнісною рисою обов’язку саме є усунення самої можливості вибору (права вибору), розпорядження строго визначеної схеми правової поведінки. І тому вислів типу “це право є одночасно обов’язком” навряд чи є коректними з погляду юридичної науки⁶.

Повертаючись до процитованого висловлення вченого, можна припустити, що, говорячи про “процесуальні права”, які збігаються з обов’язками, вчений розумів обов’язок (“при наявності зазначених у законі умов”) саме робити дії. Акцент, таким чином, робиться не на тому, що суд повинен зробити чітко визначену

² Про статус суддів: Закон України від 18.08.1997 р. // ВВР. — 1993. — № 8. — Ст. 56.

³ Юридична енциклопедія. — К.: «Українська енциклопедія», 2003. — 5 том, П-С. — С. 35.

⁴ Бребан Г. Французское административное право. — М.: Прогресс. — С. 92.

⁵ Ремнев В. И. Социалистическая законность в государственном управлении. — М., 1979. — С. 13.

⁶ Васьковський Е. В. Учебник гражданского процесса. — М., 1914. — С. 27.

дію, але на самому обов'язку зробити. При цьому конкретні дії суду в принципі "відомі": в одних випадках вони вичерпно конкретні, в інших — конкретні, але при цьому мається якась альтернатива в їхньому здійсненні і т. д. Однак і при такому підході завжди можлива ситуація, коли суд наділяється саме правом (наприклад, правом вибрати одне з декількох запропонованих законодавцем рішень).

Другий підхід (здійснення всіх процесуальних дій — обов'язок суду), як повна протилежність першого, має набагато більше основ для існування. Дійсно, процесуальна діяльність суду абсолютно передбачувана, що, безсумнівно, сприятливо і для стабільності господарського обороту, і для захисту прав громадян, і досить успішно укладається в якісь ідеальні схеми діяльності державних органів. Але виникають питання більш практичного плану: а чи завжди характер відносин, регульованих правом, дозволяє створювати абсолютно-визначені схеми прийняття правозастосовчих актів?

Істинність третього підходу полягає у тому, що, у відношенні більшості процесуальних дій суд — суб'єкт зобов'язаний, і в той же час існують такі сфери правового регулювання, у яких здійснення ряду процесуальних дій для суду є правом за наявності певних умов, передбачених законом. Отже, твердження про те, що стосовно всіх процесуальних дій суд є суб'єктом зобов'язаним, також (як і прямо протилежне) відкидається.

Наведені вище визначення вчених дають підстави виділити певні ознаки, які характеризують природу дискреційних повноважень.

Найперше, правом дискреції суд наділяється законом. Таким чином, дискреційні повноваження є частиною компетенції суду і надаються йому для того, щоб у правильній і доцільній спосіб вирішувати коло справ, визначених цією компетенцією.

Наступною ознакою можна вважати те, що дискреційне право суду обумовлене певною свободою в оцінюванні та діях, у виборі одного з варіантів рішень та правових наслідків.

Отже, дискреційні повноваження — це сукупність прав та обов'язків, закріплених у встановленому законодавством порядку за судом, які він застосовує на власний розсуд.

Наділяючи суд такими повноваженнями, законодавець, як правило, вживає дієслово "може". І коли в нормі говориться, що особа може отримати якесь благо, а суд вправі вирішити, це вказує на сферу судового розсуду. Отже, ця норма наділяє суд дискреційним правом — свободою діяти на власний розсуд.

Для того щоб розкрити суть дискреційних повноважень, потрібно, перш за все, розглянути питання судового розсуду як визначальної характеристики даних повноважень.

Проблема розсуду як невід'ємної складової частини будь-якого цивільного процесу не нова для юридичної науки. Це зв'язано з тим, що суд представляє владу, що застосовує закон. Отже, суб'єктом, що здійснює розсуд у цивільному процесі, є суд.

Для з'ясування поняття судового розсуду і його сутності важливо зупинитися на співвідношенні таких, здавалося б, суміжних категорій, як "судовий" і "суддівський", оскільки в науковій літературі вживаються два терміни⁷.

⁷ Абушенко Д. Б. Судебное усмотрение в гражданском и арбитражном процессе. — М.: Норма, 2002. — 176 с.; Барак Аарон. Судейское усмотрение / Пер. с англ. — М.: НОРМА, 1999. — 376 с.; Палкова О. А. Усмотрение суда. — М: Статут, 2005. — 413 с.; Рарог А. И., Грачева Ю. В. Понятие, основание, признаки и значение судейского усмотрения в уголовном праве // Государство и право. — 2001. — № 11. — С. 90-98; Савенко М. Д. Суддівський розсуд у цивільному процесі. Національний університет «Кієво-Могилянська академія». — Т. 26: Юридичні науки / НаУКМА; Редкол.: В. Брюховецький та ін. — К., 2004. — 263 с.

На наш погляд, у розумінні змісту і сутності розсуду, що виникає в процесі здійснення процесуальних дій по конкретній справі, за умови свободи його вибору, доцільніше говорити саме про “судовий розсуд” або ж “розсуд суду”, а не про “суддівський розсуд”.

За законом можливістю розсуду найбільшою мірою наділяються саме судді. Однак, вживаючи термін “суддівський розсуд”, більше робиться акцент на психологічній стороні розсуду.

Ст. 18 ЦПК України вказує, що цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються одноособово суддею, який є головуєчим і діє від імені суду. Враховуючи положення, що суддя при відправленні правосуддя виступає як суд, тому при дослідженні дискреційних повноважень суду в цивільному процесі при вчиненні певних процесуальних дій на окремих його стадіях, вважаємо, що доцільніше вживати саме термін “судовий розсуд” або ж “розсуд суду”.

Підходи до дефініції судового розсуду як певного роду феномена в теорії права не відрізняються однозначністю, оскільки розсуд суду порівняно новий об’єкт дослідження у вітчизняній науці права.

У межах теми дослідження вчені-правознавці визначають судовий розсуд як поняття, що включає в себе:

- вибір з декількох законних альтернатив;
- волю суду;
- повноваження суду;
- правозастосовчу діяльність⁸.

Судовий розсуд є елементом свободи судді при вчиненні певних процесуальних дій. Межі цієї свободи визначаються завданням суду.

Можливість судового розсуду в цивільному процесі, як правило, закладається в термінах “може”, “має право”, “встановлює”.

Судовий розсуд припускає існування правової проблеми, що має більше одного законного способу її вирішення.

Таким чином, судовий розсуд припускає:

- наявність декількох, як мінімум двох, варіантів вирішення проблеми, з яких суддя вправі вибрати один;
- вибір повинен здійснюватися тільки між наявними законними варіантами⁹.

Таким чином, законність дискреційних повноважень полягає у тому, що вони засновані на нормах процесуального і матеріального права, підлягають застосуванню при розгляді конкретної справи, пов’язаної із здійсненням розсуду судом.

Норми, які регулюють застосування суддівського розсуду, формуються при неодмінній участі держави. Воно не є основним чинником у цьому процесі. Причини нормативного закріплення дискреційних повноважень кореняться в матеріальному способі виробництва, характері економічного розвитку суспільства, його культурі і т. д. Законність застосування дискреційних повноважень суду властива державам з розвиненим демократичним режимом¹⁰.

Законність судового розсуду пов’язана з рівнем розвитку права. Прогресивний розвиток права супроводжується поступовим обмеженням особистого свавілля, розширенням впливу суспільної волі закону і, отже, застосуванням дискреційних повноважень. Основною відмінністю дискреції від

⁸ Папкова О. А. Указ. работа. — С. 39.

⁹ Вахитов Р. С., Севастьянова Е. С. Судейское усмотрение и некоторые проблемы его реализации // Арбитражная практика. — 2002. — № 6 (15). — С. 26.

¹⁰ Рарог А. И., Грачева Ю. В. Понятие, основание, признаки и значение судейского усмотрения в уголовном праве // Государство и право. — 2001. — № 11. — С. 49.

судового свавілля є закріплена нормою права можливість здійснення розсуду в процесі вирішення правового питання.

Здійснення дискреційних повноважень є законним за умови дотримання суддею норм процесуального права, які встановлюють порядок розгляду справи. Правила судочинства вважаються інституційними межами вибору, підкреслюють процесуальну форму судового розсуду і є гарантією здійснення контролю за застосуванням розсуду.

Законність дискреційних повноважень виявляється в дотриманні судом норм права, які підлягають застосуванню при розгляді конкретної справи і пов'язані із здійсненням судового розсуду, а також при належному використанні судом аналогії закону або права за умови дотримання правил судочинства, встановлених процесуальним законодавством¹¹.

У цій частині дослідження ми маємо намір зупинитися на проблемі призначення мотивів, а також спробувати обґрунтувати, які конкретно мотиви лежать у здійснюваній на основі розсуду правозастосовній діяльності.

При простій вказівці в нормі відсутні юридичні факти, на основі яких суд приймає правозастосовний акт. Відповідно призначення мотивів тут очевидно — визначити для даної норми ті факти, яким буде дане юридичне значення.

При використанні оціночних категорій призначення мотивів залишається тим же. Пояснити це можна в такий спосіб. Специфіка використання оціночного поняття полягає в тому, що правозастосовувач, знаючи про наявність його в нормі, не прагне усвідомити для себе всі можливі життєві випадки, які б охоплювалися цим терміном. Він спочатку встановлює конкретні обставини, а вже потім вирішує для себе, чи підходять вони під те родове поняття, що позначене оціночною категорією. Але ця специфіка підведення частки під загальне по суті нічого не міняє, адже в підсумку суд, ґрунтуючись на певних мотивах, визначає юридичну значимість фактів¹².

Які ж конкретно мотиви повинні лежати в основі правозастосовного акту? Це, напевно, найбільш дискусійне питання, тим більше що законодавцем воно практично не вирішене.

ЦПК України містить згадування про мотиви всього лише в декількох нормах, причому такі посилання носять конкретний характер, тому орієнтовані на правозастосування саме тих норм, у яких вони згадуються.

Ч. 2 ст. 126 ЦПК України вказує, що залежно від обставин справи суддя чи суд мають право постановити ухвалу про роз'єднання кількох поєднаних в одному провадженні вимог у самостійні провадження, якщо їх спільний розгляд ускладнює вирішення справи.

Таким чином, як спонукаючий мотив згадується критерій обставин справи. Як же бути тоді з усіма іншими процесуальними нормами, що передбачають судовий розсуд? Можливо, є якась загальна норма, а зазначені нами випадки — тільки спеціальні правила? Подібне припущення відкидається навіть самим поверхневим аналізом ЦПК України: ніяких загальних норм, які б як спонукаючі мотиви встановлювали певні критерії, у законі не вказуються.

Отже, на рівні закону ті мотиви, які повинні лежати в основі прийнятого по розсуду правозастосовного акту, вказуються дуже рідко. Однак оскільки такі випадки вказівки все-таки є, то потрібно відмежувати їх від іншої маси (не даючи

¹¹ Абушенко Д. Б. Указ. работа. — С. 76.

¹² Там же. — С. 81.

оцінку необхідності використати в тій або іншій нормі конкретний мотив, відзначимо, головним чином, сам факт згадування їх законодавцем). Відповідно інші випадки й підлягають нашому дослідженню. Однак якщо для одних випадків законодавець передбачив певні мотиви, а для інших — ні. Думаємо, що подібні прогалини можна пояснити низькою якістю законодавчої техніки.

Можна виділити дві основні групи мотивів:

- 1) традиційні мотиви;
- 2) мотиви, що представляють собою конкретні пріоритетні початки в правовому регламентуванні певної сфери відносин.

Мотиви першої групи — це деякі принципові початки, на основі яких взагалі може бути вирішена суперечка в умовах відсутності абсолютно-визначеного позитивного правила. Їх “традиційність” — це, насамперед, над позитивно-правовий початок. У цій групі можуть бути виділені три мотиви: справедливість, розумність, доцільність.

Мотив справедливості найбільш древній: він пов’язаний з якимись глибинними моральними установками. Приміром, Г. В. Ф. Гегель першоосновою справедливості бачив помсту. У В. С. Нерсеянца справедливість (поряд з рівністю) розглядається як взагалі “внутрішня властивість і якість права”¹³.

Не заперечуючи проти наведених визначень, вважаємо, що справедливість за своєю суттю настільки складне і багатоманітне явище, що спроби дати якесь всеосяжне його визначення неможливо. Перспективний, на наш погляд, пошук визначення справедливості як історично обумовленого вимірювання соціального факту, що є формою істинного співвідношення міри свободи і рівності в людських відносинах. У зв’язку з цим можливий висновок про різні уявлення про справедливість в суспільстві залежно від рівня його розвитку.

Конкретніше можна говорити про справедливість в плані її реалізації в праві взагалі і у сфері судочинства зокрема. У науковій юридичній літературі поширений погляд на справедливість як на основоположну ідею, що веде початок формування, розвитку і функціонування має рацію, тобто як на загальноправовий принцип. Ряд авторів пропонують визначити категорію справедливості як самостійну мету судочинства¹⁴.

А. Барак розглядає справедливість як процедурне обмеження (межі) розсуду суду. У судочинстві, на думку вченого, справедливість знаходить віддзеркалення в наступних положеннях. “Суддя повинен поводитися із сторонами однаково, даючи їм однакові можливості під час судового розгляду. Він не повинен мати ніякої, хоча б віддаленої, особистої зацікавленості в результаті справи. Він повинен давати сторонам можливість заявляти свої аргументи. Розсуд повинен ґрунтуватися на доказі, судді, що пред’являється. Його рішення повинно бути мотивованим”¹⁵. Отже, А. Барак виділяє в справедливості наступні положення:

- рівність процесуальних прав сторін;
- об’єктивність суду при оцінці доказів;
- вмотивованість судового рішення, що виноситься судом.

Доцільність як повна протилежність мотиву справедливості в своїй основі містить матеріальний критерій — співвідношення із якою-небудь майновою метою¹⁶.

¹³ Там же. — С. 69.

¹⁴ Там же. — С. 71.

¹⁵ Барак Аарон. Указ. работа. — С. 173.

¹⁶ Абушенко Д. Б. Указ. работа. — С. 86.

Обґрунтувавши власну позицію, виділимо основні положення, які зв'язані із застосуванням такої спеціальної межі вибору при здійсненні дискреційних повноважень, як засади доцільності.

По-перше, застосування даних повноважень встановлюється законодавцем в юридичній нормі у тих випадках, коли неможливо наперед передбачити і регламентувати всі правовідносини. Нереальність нормативного закріплення точних меж суб'єктивних прав і обов'язків робить необхідним використання механізму меж розсуду суду. Цією межею може виступати категорія доцільності.

По-друге, доцільність є межею вибору при здійсненні дискреційних повноважень у випадках їх закріплення в диспозиції норми права.

По-третє, в тих випадках, коли закон або інший нормативний акт передбачають здійснення розсуду при вирішенні правового питання, але не закріплюють вказану категорію, доцільність може виступати межею вибору у разі її субсидіарного застосування як загального правила. У подібній ситуації доцільним рішенням буде те, яке враховує конкретні умови, якими досягається нормативно встановлена мета закону.

По-четверте, у разі застосування доцільності в процесі розгляду справи доцільність розуміється як вибір оптимального вирішення правового питання при застосуванні судового розсуду відповідно до законних цілей.

Представляється, що при застосуванні доцільності в процесі розгляду справ у судах йдеться про визначення оптимального вирішення правового питання у випадках, коли в межах, встановлених законом, можливе здійснення суддівського розсуду. Причому суб'єктивні уявлення судді про доцільність не можуть виступати як особисті критерії меж при з'ясуванні змісту норми, що підлягає застосуванню до спірних правовідносин¹⁷.

По-п'яте, при застосуванні категорії доцільності суд повинен враховувати обставини конкретної справи.

Відзначимо, що категорія доцільності правомірно застосовується в сучасній судовій практиці для встановлення фактичних обставин по справі для правильного і своєчасного розгляду справи.

А. Барак вважає, що розумність є матеріальним обмеженням суддівського розсуду і полягає в свідомій інтелектуальній боротьбі між декількома законними можливостями, в якій суддя застосовує об'єктивні стандарти. Тоді єдиний обов'язок судді полягає в тому, щоб зі всіх можливостей вибрати одну, яка здається йому найкращою¹⁸.

Обґрунтуємо власну позицію і вкажемо основні положення, пов'язані з даною межею вибору.

По-перше, законодавець встановлює загальне правило — вимогу розумності в тих випадках, коли неможливо передбачити і нормативно закріпити всі можливі правовідносини. Нормативно закріплена дефініція розумності об'єктивно відсутня.

По-друге, категорія розумності закріплюється в нормах процесуального і матеріального права. У будь-якому випадку при застосуванні її в процесі розгляду конкретної справи дана категорія є межею вибору при здійсненні дискреційних повноважень суду.

По-третє, в процесі застосування категорії розумності суди повинні враховувати наступні положення.

1. Розумність пов'язана з об'єктивною стороною дій суб'єкта.

2. Розумність характеризує дію особи опосередковано, через порівняння її поведінки з можливою поведінкою іншої людини в конкретних обставинах.

¹⁷ Там же. — С. 89.

¹⁸ Барак Аарон. Указ. работа. — С. 159.

Дана класифікація мотивів (справедливість, розумність, доцільність), віднесених до першої групи, незважаючи на зовнішню стислість, охоплює можливі варіанти співвідношення морального й матеріального (майнового) критерію й тому має ознаку повноти. Для цілей даного дослідження мотиви даної групи далі іменуються традиційними¹⁹.

Справа в тому, що, приймаючи правозастосовний акт на основі свого розсуду, будь-який правозастосовувач, нехай і не усвідомлюючи того, у підсумку керується якимсь одним із зазначених мотивів. На жаль, за сформованою традицією в практиці судів загальної юрисдикції при прийнятті правозастосовних актів на основі розсуду мотиви не вказуються²⁰.

Той факт, що законодавець практично уникає згадування мотивів, приводить до неприпустимого розширення сфери судового розсуду. Останнє, до речі, є однією із причин, за якою вищі судові інстанції, користуючись наданими повноваженнями, прагнуть (з метою однаковості) звузити цю сферу²¹.

Також необхідно вирішити питання про те, чи властива мотивам ознака винятковості. Іншими словами, чи може розсуд правозастосовувача визначати одночасно кілька мотивів або ж тільки один з них? Презюмується, що прийнятий на основі розсуду правозастосовний акт може варіюватися залежно від того, на основі якого з мотивів він прийнятий. Вирішуючи проблему винятковості мотивів, необхідно виходити з головного посилання: різні мотиви можуть привести до різних правозастосовних актів. А тому в ідеалі правова норма, орієнтована на розсуд правозастосовувача, не повинна містити вказівки на множинність мотивів. Із цих позицій варто визнати невдалими ті норми закону, у яких зазначено більше одного мотиву²².

По-друге, виникає проблема на рівні правозастосування: як бути, якщо для вирішення питання на основі розсуду в нормі передбачено більше одного мотиву або згадування про нього відсутнє зовсім?

У тих нормах процесуального права, які допускають судовий розсуд, на наш погляд, повинен використатися, як правило, мотив доцільності. Аргументувати це можна в такий спосіб.

По-перше, сама судова процедура повинна бути регламентована досить детально, і вже це буде певною гарантією того, що якісь основні процесуальні права учасників на шкоду справедливості не будуть перекручені або обмежені судовим розсудом.

По-друге, споконвічно законодавче встановлення судового розсуду в якихось процесуальних моментах повинно орієнтуватися винятково на вирішення оперативних питань, причому на таке їхнє вирішення, яке б носило чисто технічний характер й, у принципі, не могло б перешкодити реальному здійсненню прав учасників процесу.

Отже, судовий розсуд знаходить закріплення в актах суду. Вітчизняні й закордонні фахівці приходять до єдиної думки про необхідність мотивованого закріплення застосування розсуду в судових рішеннях²³.

Судова практика демонструє, що здійснення дискреції у сучасному цивільному процесі або слабко мотивується, або не мотивується взагалі²⁴.

¹⁹ Абушенко Д. Б. Указ. работа. — С. 95.

²⁰ Рарог А. И., Грачева Ю. В. Указ. работа. — С. 91.

²¹ Папкина О. А. Указ. работа. — С. 112.

²² Абушенко Д. Б. Указ. работа. — С. 123.

²³ Боннер А. Т. Применение нормативных актов в гражданском процессе. — М., 1980. — С. 46.

²⁴ Савенко М. Д. Вказ. праця. — С. 34.

Отже, ознаками дискреційних повноважень суду є:

- застосування дискреційних повноважень передбачене юридичними нормами;
- наявність декількох, як мінімум двох, варіантів вирішення проблеми, з яких суддя вправі вибрати один;
- вибір повинен здійснюватися тільки між наявними законними варіантами;
- застосування дискреційних повноважень повинно бути мотивованим;
- при здійсненні діяльності по розсуду суд повинен керуватися принципами справедливості, розумності і доцільності;
- обов'язковим є врахування конкретних обставин справи.

Розсуд — це невід'ємна частина вирішення цивільних справ. Переваги його застосування судом можна охарактеризувати в такий спосіб. По-перше, застосування судового розсуду сприяє тому, що по кожній конкретній справі виноситься рішення, що відбиває особливості даного спору. І, по-друге, розсуд надає суду можливість виявити гнучкість при вирішенні цивільної справи. Це відбувається в тих випадках, коли суддя бере до уваги всі обставини, які могли б вплинути на рішення в справі, але не могли б бути нормативно закріплені.

Правильне використання судового розсуду в цивільному процесі сприяє забезпеченню принципу верховенства права при здійсненні судочинства, вибору оптимального варіанта застосування певної процесуальної норми, ефективності судочинства, слугує гарантією процесуальних прав учасників судочинства, справедливого розв'язання спору або вирішення спірного правового питання.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 1 від 6 вересня 2007 року)*

